

Bartha Katalin Ágnes

SZÍNHÁZTÖRTÉNETI JELENTŐSÉGŰ KALENDÁRIUM-BEJEGYZÉSEK A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUMBAN

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum könyvtárának kalendáriumgyűjteményében három olyan kalendáriumra bukkantam, amelyeknek színházi jellegű bejegyzései felkeltették a figyelmemet.¹ A bejegyző kilétének nyomozása előre nem sejthető buktatókat rejtett, a kutatás azonban egyéb olyan dokumentumok fellelésére vezetett, amely a történet kikerekedését is felcsillantotta.

Az 1843-as, 1844-es és 1848-as évekből származó kolozsvári kalendáriumokról van szó. Az 1848-as naptár possesszori bejegyzése egy családnevet, Lugosi nevét őrizte meg. Hogy a korban több Lugosi névvel találkozunk, az csak izgalmasabbá tette a színház történeti szempontból páratlanul értékesnek felismert forráscsoportot, a kalendáriumbejegyzések színházi programját.

A három kalendárium útja

Az Erdélyi Múzeum-Egylet 1876. január – 1877. december között áruba bocsátotta könyvtára duplikátumait. Szabó Károly, az Erdélyi Múzeum könyvtárosa, és Vasady Nagy Gyula, a Székely Nemzeti Múzeum első múzeumőre még 1878-ban is leveleket váltanak ez ügyben. Ennek eredményeként kerülnek az akkor alakuló Székely Nemzeti Múzeum tulajdonába az említett kalendáriumok is. Bejegyzéseik pedig egy olyan személyre hívják fel a figyelmet, akinek életútja a kolozsvári színházi élettel is érintkezett.

Az 1843-as, 1844-es és 1848-as kolozsvári kalendárium (*Erdélyi Új és Ó Kalendárium Krisztus Urunk születése után 1843. 365 nappól álló közönséges esztendőre. Erdély- Magyar és Más országokra alkalmazva, Az Erdélyi Új és Ó Kalendárium Kriszt. Urunk születése után 1844. szökő évre és A Kolozsvári naptár az 1848-ik szökő évre*) bejegyzései egyazon személytől származnak. A különféle bejegyzések tükrében olyasvalakinek az élete bontakozik ki előttünk, aki egyaránt jelen volt a város mindennapjaiban és a mindennapokból kiemelkedő eseményeiben. A korabeli Kolozsvár ismert alakjai is felbukkannak bennük. Az 1848-as kalendáriumba bejegyzettek pedig a negyven-

nyolcas márciusi események és azt követő történeti-politikai fordulatok éleslátó, tudatos szemlélőjének mutatják.

Kapcsolati háló – könyv- és pénzügyek

Ez a vizsgálódás főleg a színházi programhoz kapcsolódó bejegyzésekre összpontosít, de a bejegyzés mint műfaj okán a többit is áttekinti. A szigorúan *személyes típusú* bejegyzések közül egyet említhetünk: az 1843-as kalendárium februári naptárrésze mellé bekötött üres lapon ez olvasható: „25-kén megferedtem a kis szamosban!” – a felkiáltójellel kiemelt esemény valóban feljegyzésre méltó. Ennél személyesebb adat nemigen olvasható egyik naptárban sem. Egyetlen családi bejegyzés fordul még elő: november 8-án „mondott a tanács ítéletet anyám Tordaynévali adóságos perében”.

Az 1844-es kalendárium a színházi programon kívül és több gyógyszerrecept bejegyzése mellett ezzel szemben egy részletes *Jegyzést* tartalmaz: „Részint még atyám, részint általam használatra kiadott könyvek következőleg vesztek el: Filep Samunál: *Első oktatásra szolgáló historiai kézikönyv*; Hennenbergernél: *Három szomorú színdarab egy kötetben*; Gyulai Ferinél: *Egy amerikai polgár beszéde a bevándorlók mellett*; Hennenbergernél: *Oktató és érdeklő történetecskék*; Nem tudom kinél: *A sánta ördög*; Deáky Lajosnál: *Izlió: hist. zsebkönyv*, 2. kötet; Krákovitzeménél: *Abafy*, 2. köt. Josikátul; Viski Samunénál: *Fédor és Mária*; Somogyi M.-nál: *Palingenius, Joco-servirum libri*; Trandafir Gyurinál: *Zakariás Rómából kelt levelei*.” A Tóth Samunak és Pap Józsefnek adott könyvek át vannak húzva. Ezek visszakerülhettek. „Nagy Péternél: *Herepei János egyházi történetei*. Kézirat. 2 kötet.” Ugyan ebben a kalendáriumban szeptember 4-i dátummal a következő bejegyzés olvasható: „a bibliámat elkérette és ötsém által el is vitette Dobay Sándor református diák.” Majd: „Ismét: 846-beli februarius’ 27-k napján adtam ugyanennek használatra egy igen régi derék kiadású *Dimitrilianust*.” Az 1843-as kalendárium hasonló típusú bejegyzései közül még egyet említenék: „július 5-kén küldöttem el Kőváryhoz hogy felhívták figyelmemet a kalendárium-gyűjteményre.

¹ Itt köszönöm meg Tiboldi Zoltánnak és Boér Hunornak, a Székely Nemzeti Múzeum muzeológus-könyvtárosainak szíveségét,

a *Bethlen család levelei lajstromát*.” A bejegyzésbeli Kőváry történetíró, s majd az Akadémia levelező tagja, az a Kőváry László, akivel a bejegyző továbbra is tartja a kapcsolatot, hiszen az 1848-ban szerkesztése alatt megjelenő *Ellenőr* c. politikai lap dolgozó-társa lesz. Ez utóbbi bejegyzések át vannak húzva, a visszajuttatás nyugtázásaként. Kőváryhoz más jellegű kapcsolat is fűzi. Az 1843-as kalendárium-bejegyzés szerint összesen 7 forint 52 krajcár ezüstpénzt kölcsönöz tőle bejegyzőnk, ami ugyancsak át van húzva, tehát megadták neki.

Az elveszett könyvek lajstroma melletti személyek között Filep Samu neve olvasható, annak a Deáki Filep Samunak a neve, aki 1828-ban a kolozsvári színház igazgatója, és több színmű fordítójaként írta be magát Kolozsvár színháztörténetébe.² Filep Samuval való kapcsolatának egy másik bizonyítékát is találjuk az 1844-es kalendárium-bejegyzések közt: „Julius 3-ik napján vettem költsön Filep Samutól 40 pengő forintot, mely 1845¹ januárja¹ 1-ő napján megadandó. A bejegyzés át van húzva, és alatta olvasható: „Megadtam a kitűzött időre”. Gyulai Ferenc, Gyulai Pál testvérbátyja is színháztörténeti jelentőségű név. Egy darabig Kolozsvárt hivatalnokként működött, de 1844-ben színész lett, s később jó nevű színigazgató, rendező, számos Shakespeare-szerep alakítója (Claudius, Jago, Macbeth, Shylock). Ha Viski Samuné nevével nem is találkozunk a korabeli színháztörténeti adatokban, *Fédor és Mária* olvasójaként kapcsolatba kerül bejegyzőnkkel. Férje, Viski Samu nevét a *Kolozsvár sz. k. városa hivatal nélküli száz férfiai választott polgárai* névsorában láthatjuk. A száz férfiak tagja rajta kívül a bejegyzésekben szereplő Gyulai Ferenc és a Herepei János egyházi történeteit olvasó Nagy Péter³ is. A Zákány francia grammatikáját kölcsönvevő Tóth Samu neve, minthogy vélhetően nem a tehetséges komikus és táncművész Tóth Somát fedi, minden valószínűség szerint a kolozsvári református pap Tóth Samura vonatkozik.

Gyógyír és 1848

Az 1843-as és 1844-es kalendárium-bejegyzések jó néhány gyógyírja közül a „sárgaság ellen”, „calculus vagy vesekő elleni orvosság”, „aranyérnek, tüdővésznek, köhögésnek és mellfájásnak gyógyszer theának főzve” receptjei az egészséges életmódot követő és a gyógyítás tudománya iránt érdeklődő, s azt szorgalmasan jegyző kalendáriumtulajdonost állít velünk szembe. Ezenkívül a *mindennapi élet praktikus eljárásaiban* is tájékozottnak mutatja a „tartós csizmatalp” (1844) és a „csizma és általános bőrkenőcs” (1843) receptbejegyzése.

² Bejegyzőnk 1871-ben a belügyminiszter által kinevezett új színházi választmány tagjaként tevékenykedik. (FERENCZI

A *Kolozsvári naptár az 1848-ik szökő évre* bejegyzései ugyancsak az 1843–1844-es bejegyzések alapján már hangsúlyosan egyéni jellegűnek tekinthető Lugosi-bejegyzések mintáját követik. „1848 november 14-kén *Magyar nyelv rendszere* Henenbergernél” – az áthúzott feljegyzés a korábbi könyvkölcsönző feljegyzések típusába illeszkedik. Az 1848-as márciusi események viszont oly mértékben érintik a polgári tevékenységében főként kormányzati írnokot, hogy megörökítésüké indítják. Egészében közlöm a Lugosi által feljegyzett 1848-as történelmi eseményeket: „*Februarius 24-kén a franciák királyukat megszőktették. Mártius 13-kán Bécsben alkotmányos irányú zendülés, minek következtében Metternich vasabszolutizmusra alapított rendszere bukott meg. Mártius 15-kén Pesten vér nélküli lázadás szülőanyja a magyar független kormányt, s a Junius 18-kán törvényben megerősített Erdélyhelyi uniót. Szeptemberben és Octoberben s Novemberben is, az oláhok Erdélyben emberi képzelődést s hitelt felül muló gyilkolásokat követtek el a magyarok ellen, dúltak, raboltak, égettek a szászokkal kezelt fogva. November 16-kán Kolozsvár föladta magát Urbánnak, ez 18-kán beült a városba katonáival, és december 25-kén minden seregeivel kihúzódott a magyar tábor elől, mégpedig kutyafuttában.*” A személyes bejegyzések, recept, könyvek, személyek, pénzügyekről szóló feljegyzés, valamint a ’48-as történelmi feljegyzések mellett azonban alighanem a színházi program részletes vezetése a kalendárium-bejegyzések központi tárgya. Ez pedig nemcsak Lugosi József személyes viszonyainak rekonstruálása miatt értékelhető fontosnak, hanem azért is, sőt főképpen azért, mert az így megörökített részletes repertórium a színháztörténet számára hiánypótló adatokkal szolgál.

Színházi zsebkönyv-repertórium és kalendáriumrepertórium

Az 1843-as kalendárium a színházi év rövidke decemberi programját közli, amely a december 18-i *A vadon fia* c. dráma előadásával kezdődött, és december 30-án már meg is volt az utolsó előadása. Lugosi tehát hét nap előadássorozatot jegyzi fel.

Az 1843-as év valóban nem nevezhető a kolozsvári színjátszás kiemelkedő évének. Az 1830-as, 1840-es években Kolozsváron számos társulat fordul meg. Az állandó kolozsvári színtársulat megszűnése után (1827) azonban Kolozsvár színpadán a következő években különböző vándortársulatok váltják egymást, s Kolozsvár nem kiindulópont, hanem kiszállási hely lesz. Ezt az állapotot a színház épülete sínyle meg a leginkább. A Farkas utcai színház felépülése (1821) és 1849 között hozzávetőleg harmincöt-negyven

Zoltán 1897, 473.)

különböző színtársulat fordul meg Erdélyben. Egyesek rövid időre jönnek, s utána nyomuk is vész, mások viszont huzamosabb ideig működnek itt. A rövid repertórium nem Lugosi bejegyzéseinek hiányosságával magyarázható. A Komlóssy Ferenc igazgatása alatti színtársulat januárban egy pár előadást tartott, de februárban, az országgyűlés feloszlásával egyidőben Magyarországra ment, utána a színház majdnem egy éven keresztül – december 18-ig, Komlóssy társulatának visszaérkeztéig – üresen maradt.

Ami az 1844-es kalendáriumbejegyzést értékessé teszi, az a február 9. – március 14. közötti program megörökítése, amelyet sem az 1844-ik évre szóló kolozsvári *Játékszíni zsebkönyv* (szerk. Pataki István, sűgő), sem az 1845-ös évre szóló színházi zsebkönyv (szerk. Dózsa József, Görbe Ferdinánd)⁴ – ez utóbbi a Szerdahelyi József – Havi Mihály – Szabó József igazgatása alatti társaság repertóriumát közli – nem tartalmaz. Ferenczi Zoltán erre a periódusra vonatkozóan csak az előadások számát regisztrálja, valamint a *Regelő* néhány előadásának beszámolójára reflektál.

A színházi program bejegyzése a kalendárium-bejegyzéseket ez esetben a *színházi zsebkönyvek* műfajával rokonítja. A szakma színházi zsebkönyvnek tekint minden olyan kiadványt, melyet hivatásos színtársulat egy vagy több tagja adott ki a naptári év, a színházi évad vagy egy-egy városban való tartózkodásának végén. Általában a sűgő szerkeszti. Színháztörténeti szempontból a legfontosabb adatai a társulat névsora és repertóriumja. Van olyan zsebkönyv is, amely nem közli a társulat műsorát, több kiadvány azonban a társulati névsorok, lejátszott színművek jegyzékén kívül színművek szövegét is közreadja, akár csak a társulat viszontagságos életéről való tudósítást, a magyar színészet pártfogóinak és barátainak címezett költeményt, más verseket, dalokat, beszéleket, színészadomákat, a színészekről pedig metszetet.⁵

Csak a Lugosi feljegyzése révén maradtak fenn a következő színházi előadások hírei 1844-ből: febr. 9-én *II. Fridrik Roszbachnal v. A párbaj tilalma*; márc. 10-én *Még egy tisztújítás*; márc. 12-én *Paul Jones*; márc. 13-án *Az ördög leánya*; márc. 14-én *XII-dik Károly v. A svédek Benderben*. Részben erre a periódusra esnek Feleky Miklós vendéjátékai is január végétől február 16-ig, február 27-től pedig

³ *Kolozsvári Naptár az 1847-ik évre* 3. évf. Kiadja Tilsch János. Az Ev. Ref. Koll. betűivel, ill. *Kolozsvári naptár az 1848-ik szökö évre*. IV. év. Kiadja Tilsch János. Az Ev. Református Kollégium betűivel – kalendáriumok *Száz-férfiai* között. E kalendáriumokban Nagy Péter neve az Előiskola igazgatójaként, a Könyvszerző társulat jegyzőjeként s a Református tanoda állat-, növény-, ásványtany helyettesítő tanáraként is szerepel. Még egy adalék: Nagy Péter kolozsvári református pap temeti bejegyzőnk apját 1840 októberében. L. *Halotti elmélkedés Lugossy István felett. Kolozsvári reform. pap Nagy Pétertől. 1840. october 25.* Kézirat.

Kántorné Engelhardt Anna lép fel néhányszor. Március 14-én volt az utolsó előadás. Ekkor Ferenczi Zoltán feljegyzése szerint Pergő Celesztinnel csúnyán elbánt a közönség. „Az előadás végén Czelesztinnnek hagymakoszorút dobtak fel, – Czelesztinnnek többrendbeli fáradozásai jutalmául – felírással. Az idős színész, aki egykor annyi dicsőséget aratott a kolozsvári színpadon koszorúval a kezében a közönséghez fordulva, megkérdezte, hogy ezt érdemelte-e ő? A közönség egyhangú nemmel válaszolt, és zajos tüntetéssel fejezte ki részvétét.”

Az 1848-as kalendáriumbejegyzés színházi programja bizonyul színháztörténeti szempontból a legértékesebbnek. Az 1849-es évre kiadott kolozsvári színházi zsebkönyv⁶ nem közli egyáltalán a Feleky Miklós és Székely József vezette társaság műsorát. Ehelyett a zsebkönyv a katonákká lett színészek névsorát hozza, itt többek között a Szerdahelyi Kálmán nevét is olvashatjuk. Ferenczi Zoltán ezen évről szóló adataival összevetve a Lugosi-bejegyzéseket, csak örvendhetünk a csodával határos módon megőrzött színháztörténeti emlék fennmaradásának. A *színházi bizottság* 1848. február 28. – 1852. március 4. között nem működött, s a helyi lapok 1848-ban ritkán foglalkoztak színházzal, a politikai hírek töltötték be hasábjait; így Ferenczi a színházi bizottság jegyzőkönyveire nem alapozhatott, és csak a szórványosan fennmaradt színlapok adataiból következtethetett a megtartott előadásokra.

Ilyen módon Lugosi József feljegyzései páratlanul felértékelődnek. Láng Lajos április 13-i előadása után Feleky Miklós társulata kezdi előadássorozatát. Zárójelben kalendárium-bejegyzőnk fel is tünteti, hogy Láng ill. Feleky társulata játszik. Lugosi József bejegyzéseit a színlapok bejegyzéseivel szemben hitelesebbeknek is tekinthetjük, mivel az előadás alkalmainak utólagos bejegyzéseként megbízhatóbbnak mutatkozik, mint az előadás megtartása előtt nyomtatott színlap. Színháztörténet és kalendárium repertóriumjegyzékének összeolvasása nem csak számbeli adatokkal, hanem pontos címjegyzékkel egészíti ki az év színháztörténeti adatait.

Májusban Lugosi bejegyzései szerint 24 előadást tartottak. Ebből két előadás címét ismerteti Kolozsvár színháztörténésze.⁷ A Lugosi által feljegyzett

Kolozsvári Egyetemi Könyvtár (a továbbiakban KvEgyKvt.), Ms. 3082.

⁴ *Játékszíni Zsebkönyv 1845-ik évre. Erdély Nagy Lelkü Fiainak és Leányainak mély tisztelettel ajánlják a Dalszíntársulat sűgői.* Kvártt ny. Ev. ref. főiskola ifj. Tilsch János által.

⁵ HANKISS Elemér – BERCZELI Károlyné (szerk.) 1961, illetve EGYED Emese (szerk.) 2002.

⁶ ÁROKI SZILÁGYI Imre (szerk.) 1849.

⁷ *Főúr és pór,* illetve *Királyi parancs* előadások címeit közli FERENCZI 1897, 359.

Tavaszzutó előadásai a következők: 2-án *Főúr és pór*; 3-án *Királyi parancs*; 4-én *Nagykorú*; 6-án *Lammermori Lucia*; 7-én *Szép molnárnő*; 9-én *Képmutató (Tartuffe)*; 10-én *Éljen az egyenlőség*; 11-én *Don Pasquale*; 13-án *Párizsi rongyszedő*; 14-én *Járvány iskolája*; 16-án *Ezred leánya*; 17-én *Végrendelet*; 18-án *Jegygyűrű*; 20-án *Ernani*; 21-én *Szökött katona*; 23-án *Egy napi dicsőség*; 24-én *Norma*; 25-én *Fehérek*; 26-án *Férjem kószál*; 27-én *Fekete orvos* helyett *Országgyűlési szállás*; 28-án *Csikós*; 29-én *Mátyás fia*; 30-án *Lammermori Lucia*; 31-én *Bácsi, vagy a szerelmes család*.

Júniusban a 22 előadásból csak a 17-i Prielle Kornélia jutalmára adatott *Mazeppa* előadás híre maradt fenn mindeddig. A Lugosi feljegyezte színházi program Nyárelőn a következőképpen alakult: 1-jén *Egy szekrény rejtelme*; 2-án *Ernani*; 3-án *Örökség*; 4-én *Szép molnárnő, s énekes egyveleg*; 5-én *Egy magyar király*; 6-án *Falura kell menni*; 8-án *Belizár (Opera)*; 10-én *Vak polgár v. a művész neje*; 12-én *Párbaj, mint isten ítélete*; 13-án *Don Cézár de Bazan*; 14-én *Don Pasquale*; 15-én *Notre Dame-i toronyőr*; 17-én *Mazeppa*; 18-án *Párbaj, mint isten ítélete*; 19-én *Bánk bán*; 21-én *Ernani-, Ezred leánya- és Luciából egyveleg*; 22-én *Rabló vadászok (Arena)*; 24-én *Lammermori Lucia*; 25-én *Tengeri sebész*; 27-én XII. Károly Rügen szigetén; 28-án *Belizár (Opera)*; 29-én *Dávid és Eszter*.

A júliusi program 19 előadásából csak háromnak a címét őrizte meg a Ferenczi-féle kolozsvári színház-történet.⁸ A Nyárhó kolozsvári színházi programja így alakult: 1-jén *Maison Rouge lovag*; 2-án *Hamis pénzverők*; 4-én *Gemma di Vergi*; 6-án *Mátyás király*; 8-án *Ernani*; 9-én *Peleskei notarius*; 12-én *Betyár v. status fogoly*; 13-án *Két pisztoly*; 15-én *Robin tanár, és opera-egyveleg*; 16-án a *Ludas Matyi*; 19-én *Fekete asszony*; 20-án *Falusi lakodalom*; 22-én *Linda*; 23-án *Zrínyi*; 25-én *Norma*; 26-án *Mari, egy anya a népből*; 27-én *Gemma di Vergi*; 29-én *Fekete orvos*; 30-án *Belizár (opera)*; 31-én *Szökött katona*.

Az augusztusi, Lugosi feljegyezte 18 előadásból 7-nek a címét ismerteti Ferenczi Zoltán. Ezek közül kettőnek a dátuma egy nap eltéréssel különbözik a Lugosi által feljegyzettől.⁹ A kalendárium bejegyzése szerint így alakult a Nyárutó színházi programja: 1-jén *A rab*; 2-án *Harlorre Claire*; 3-án *Linda, Benyovszki és Hunyadiból egyveleg*; 5-én *Lear király*; 6-án *Szapári Péter*; 7-én XII. Károly Benderben; 10-én *Kérek két pengőt kölcsön*; 12-én *Maison Rouge lovag*; 13-án *Nagyidai cigányok*; 15-én *Ördög része (Dráma)*; 17-én *Lipcsei diákok*; 19-én *Szebeni erdő*; 20-án *Hűség*

próbája; 24-én *Két anya gyermeke*; 26-án *Báthori és Erdély*; 27-én *Csalódások*; 29-én *Az önkéntes*; 31-én *Metternich*. (A Ferenczi által feltüntetett adatokkal összevetve az augusztus 19-i előadás nem egyezik meg a Lugosi által feljegyzettel. A *Fekete asszony* c. előadás helyett a *Szebeni erdő* áll kalendárium-bejegyzőnk műsoradatában. Mivel arra is gyakran találunk utalást nála, hogy bizonyos előadás helyett más adatott, nagyobb hitelt adhatunk az előadás után rögzített Lugosi József jegyzéknek.) A hónap 10-e után Felekyék az arénában tartják előadásait. Augusztus „28-án *Önkéntes*, szept. 3-án *Pártütők* (Kisfaludy Károly) c. darabok kerültek színre ugyanott. További előadásnak nincs nyoma, noha valószínű, hogy amíg csak az idő engedte, folytatták játékaikat, „mert a társulat nagyobb része innen nem ment el s november 5-én a színházban a honvédek felszerelésére *Scott nemes* c. darabot adták elé.” – áll Ferenczi Zoltán színház-történetében.¹⁰

Lugosi szerint 11 szeptemberi előadásra került sor. Őszelő előadásai: 2-án *Az önkéntes*; 3-án *A pártütők*; 7-én *Az ördög része*; 8-án *Párizsi rongyszedő*; 9-én *Lorenzino*; 10-én *Kemény Simon*; 13-án *Martiusi napok falun*; 17-én *Veszedelmes nagynéni*; 21-én *A tropezi nő*; 23-án *Báró és bankár*; 24-én *Nőragadás az álarcos bálból*.

5 októberi előadást is tartottak a bejegyzések szerint. Az őszi előadásai a következők voltak: 1-jén *Éjfél után, és tableaux-ok*; 8-án *Két gályarab*; 15-én *Szerelmes pap*; 22-én *Kérek két pengőt kölcsön, és tableauxok*; 19-én *A nagykorú*.

A novemberi–decemberi bejegyzéspár a következő: „Őszutó 1-jén *Szerelmes pap*, 5-k *Scót nemes*. Ettől fogva az év utolsó napjáig a színház zárva volt. Télelő 31-kén *Báthory és Erdély*”. Hogy november 18-án Urban katonáival elfoglalja Kolozsvárt, s december 25-én vonul csak ki, amikor Bem visszaveszi a várost, erről egy másik lap bejegyzései szólnak. Az újra összegyűlt társulat így 31-én megtarthatta a *Báthory és Erdély* c. ünnepi előadását.

A Lugosi által dokumentált előadások visszfényében elmondható, hogy az 1848. májustól novemberig, ill. decemberig játszó Feleky-féle társulat meglehetősen összetett műsorrendje széles közönséget szólíthatott meg, amennyiben klasszikus drámákat, népszerű vígjátékokat, eredeti történelmi drámákat, népszínművet, több külföldi és magyar operát is adott, valamint énekes egyveleget s nagy népszerűségnek örvendő látványos színházi tablókát is bemutattak.

⁸ Dumas: *Maison Rouge lovag* c. dráma; Lukácsi Miklós: *Betyár és status fogoly* népszínmű; ill. Donizetti: *Linda* (opera).

⁹ Ferenczi a következő előadásokat jegyzi fel: *Lear király*, *Fekete asszony*, *Lipcsei diákok*, *Két anya gyermeke*, *Báthori és Erdély*, *Az*

önkéntes. A két eltérő időpont: *A hűség próbája* aug. 22 vs. aug. 19. (F. Z.), és *Az önkéntes* 29. vs. 28. (FERENCZI Zoltán 1897, 375.)

¹⁰ Uo.

Ki is ez a Lugosi, mi köze van a színházhoz?

A repertórium a nyilvános színházi műfaj felé mutat, a műsor mellett feltüntetett egyéni bevétel a színház kötelékébe tartozó személyt. Azonban a színház aktáiban, a társulat kiegészítő tagjai közt nem találkozunk a nevével. Miközben Lugosi József után kutattam, a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban az Erdélyi Múzeum anyagában a szerencsés csillaglásnak köszönhetően rábukkantam az 1908-ban ífj. Lugosi István ajándékként bekerülő iratcsomóra.¹¹ Az anyag többek között selyempapírba összegyűjtött, *Házi orvosszerek* feliratú pici lapocskákra írt magyar és német nyelvű recepteket tartalmaz. Itt „ebdüh” és „scorpio-marás” elleni gyógymóddal is megismerkedhetünk. A hagyatéék dokumentumai között Lugosi József sajátkezű fogsági emlékének kézírata, *Pro memoria* található.

A kézírás kétségtelenül bizonyította, hogy a kalendárium-bejegyző, ill. a *Pro memoria* s egyéb dokumentumok írója egy és ugyanazon személy, azaz Lugosi József autográf kézíratai. A hagyatéékban továbbá Örkényi Béla *Lugosi József életrajza*¹² (1876) c. kézírata is olvasható. Ebből kiderül, hogy kalendárium-bejegyzőnk (1819–1875) a Református Főtanoda jogi tanulmányának befejezése után egyedül kényszerült elhalálozott apja után özvegy édesanyját és fivérét elartani. Lugosi István (díjnok az erdélyi főszámvevőségénél) zilált anyagi helyzetben halt meg, s az özvegyre néhány forint havi özvegynyugdíj elnyerése maradt csak. Az életrajzíró Örkényi szerint: „mind anyjának, mind kiskorú fivérének tartása gondja a még csak 21 éves fiúra nehezült, s ezt sok nélkülözéssel, de minden panasz nélkül hordozá is.”

Mindez a körülmény igazolhatja hipotézisünket, hogy az erdélyi királyi főkormányiszéken csekély fizetésért írnokként dolgozó Lugosi – aki Örkényi szerint ekkor „sok küzdelem között tengeté életét” – a színház céduलाosztó, színlaposztó segédei egyikeként egészítette ki jövedelmét. Innen a mindennapos kimutatás, a pár krajcáros napi bevétel. Ennek fejében viszont ingyen járt színházba. A színházi program vezetése 1848 végén megszakad; de az *Ellenőr* (1848, Kővári szerk.) és a *Kolozsvári Lap* (1849, Makoldi Samu szerk.) munkatársa, az osztrák hatóságok által letartóztatott Lugosi az osztrák hatalom öt éves politikai fogsága után (1852–1857)¹³ sem szűnik meg a kolozsvári színházi élet aktív tagjaként működni. Lefordítja ífj. Dumas: *Kaméliás hölgyét*, és Waffard–Fulgence *Un moment d'imprudence* című 3 felvonásos vígjátékát is *Egy kis botlás* címmel. 1870-ben az Országos Nemzeti Színház választmányának a tagja, a három intendáns közül a dalmű vezetésével volt megbízva. Halála is a színházból jövet érte, 1857. március 18-án.

Végül egy megejtő epizóddal zárnam dolgozatomat: Lugosi József fogsága történetének egyik jelenetére gondolok. 1855. júniusban, csehországi josephstadi erődítménybe vezető útjukon a színházszerető Lugosiban a jobb idők emléke sejlik fel, s egy Shakespeare-szerep képe olvad össze a foglyok képével. A következőt jegyzi le: „Ásítózva vártuk be a délután 3 órát, míg isten verte Csehszekereink előállottak, 6 órakor kiszállottunk a szekerekből épen a königrätzi piacon. A szalmaszálak csak úgy csüngtek rólunk, mint Tamásról Learben. A csehek tátották ránk szájukat.”¹⁴

Bartha Katalin Ágnes, dr. - bkagnes@yahoo.com

¹¹ Új adomány. Kéziratok. *Lugosi István ajándéka*. (Kelemen Lajos veszi át.) (KvEgyKvt. Ms. 2871.)

¹² ÖRKÉNYI Béla: *Lugosi József életrajza*. „egyetlen eredeti példány”-ként jegyzett c. kézirat, 1876. (KvEgyKvt. Ms. 1187.)

¹³ „Ha gyűlöltém is a kormány rendszerét, semmi erőszakos utat követni ellenében szándékom nem vala. Hogy egy titkos tervnek tudomására jutottam – anélkül, hogy magam igyekeztem

volna megszerezni, egy igazságos, lovagias kormány alatt nem lehetett volna elegendő ok huzamos szenvedtetésemre” – írja Lugosi József 1859. április 23-án, negyvenedik születése napján a *Pro memoria*-ban, fogsága történetében. (*Lugosi József saját kezű magán följegyzései. Pro memoria (fogsága történetéből)*. KvEgyKvt. Ms. 2519.)

¹⁴ Uo.

Irodalom

ÁROKI SZILÁGYI Imre (szerk.)

1849 *Játék Színi Emlék Könyv 1849. dik évre.* sùgó, ny. ev. Ref. Koll.

EGYED Emese (szerk.)

2002 *Theátrumi könyvecské. Színházi zsebkönyvek és szerepük a régió színházi kultúrájában,* Scientia kiadó, Kolozsvár.

HANKISS Elemér – BERCZELI Károlyné (szerk.)

1961 *A Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája. XVIII–XIX. század,* Budapest.

FERENCZI Zoltán

1897 *A kolozsvári színészet és színháztörténet,* Kolozsvár.

Însemnări importante privind istoria teatrului în calendarele vechi ale Muzeului Național Secuiesc (Rezumat)

Studiul analizează trei însemnări în calendare clujene din anii 1843, 1844, respectiv 1848, aflate în colecția bibliotecii Muzeului Național Secuiesc din Sf. Gheorghe.

Aceste înscrieri diverse prezintă relația autorului cu diferite personalități clujene cunoscute și mai puțin cunoscute (împrumutul unor cărți și a unor sume de bani, plățirea acestor datorii), conținând totodată date despre evenimentele politice din această perioadă, cât și un repertoriu teatral din acești ani. Pe lângă publicarea repertoriului teatral ce completează cunoștințele noastre privind istoria teatrului maghiar din Transilvania, studiul se angajează să dezlege în contextul altor documente din epocă identitatea autorului acestor însemnări: persoana lui József Lugosi.

Notes of Theatre History Value in Old Calendars of Székely National Museum (Abstract)

The study focuses on three notes (made by the same person) in the calendars from the years 1843, 1844 and 1848 edited in the town of Kolozsvár (Cluj), which can be found in the collection of Székely National Museum from Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe).

In the light of the various notes we come to know a person who maintained relations with several well-known and less known persons from Kolozsvár lending books and borrowing money (though paying it off in time), and who paid attention to the political events of the era and also completed a repertory of the theatre. Beside publishing a gap-filling theatrical repertory the study attempts to discover the identity of this person (József Lugosi) in the context of other documents of the era.